अगस्त्यो मैत्रावरुणिः।१ इन्द्रः, २-११ मरुतः। त्रिष्टुप्, (१० पुरस्ताज्ज्योतिः) ।

सहस्रं त इन्द्रोतयो नः सहस्रमिषो हरिवो गूर्ततमाः।

सहस्रं रायो मादयध्यै सहस्रिण उप नो यन्तु वाजाः॥ १.१६७.०१

ते- तव। ऊतयः- रक्षाशक्तयः। इन्द्र- परमेश्वर। सहस्रम्- अनन्ताः। इषः- एषणाः। सहस्रम्- अपिरिमिताः। हरिवः- आकर्षणशक्तयः। गूर्ततमाः- उद्गूर्णाः। मादयध्वै- मादयितुम्। रायः- दानयोग्यसम्पदः। सहस्रम्- सहस्रशः सन्ति। नः- अस्मान्। वाजाः- गतिशालिन्य आपः। सहस्रिणः- सहस्रशः। उप यन्तु- उपगच्छन्तु ॥१॥

आ नोऽवोभिर्मरुतो यान्त्वच्छा ज्येष्ठेभिर्वा बृहद्दिवैः सुमायाः।

अध यदेषां नियुतः परमाः समुद्रस्य चिद्धनयन्त पारे॥ १.१६७.०२

सुमायाः- शोभनज्ञानवन्तः। मरुतः- वाताः प्राणा वा। नः- अस्मान्। अच्छ- अभिलक्ष्य। ज्येष्ठेभिः- श्रेष्ठैः। बृहद्दिवैः- महद्भिर्द्योतनैः। अवोभिः- रक्षाभिः। आ यान्तु- आगच्छन्तु। अध- अथ। एषाम्- मरुताम्। परमाः- उत्तमाः। नियुतः- गौराश्वाः जिज्ञासान्वेषणप्रतीकाः। समुद्रस्य पारे- समुद्रतीरे। हृत्पार इति भावः। समुद्रो हृत्प्रतीकः श्रुतौ। धनयन्त- सम्पदं धरन्ति ॥२॥

मिम्यक्ष येषु सुधिता घृताची हिरण्यनिर्णिगुपरा न ऋष्टिः।

गुहा चरन्ती मनुषो न योषा सभावती विदथ्येव सं वाक्॥ १.१६७.०३

Dr. Rangaji

मनुषो न योषा- योषिदिव। सभावती- सदसो राज्ञी। विदथ्या- यज्ञार्हा। सं वाक् इव- श्रुतिवागिव। गुहा चरन्ती- हृद्गुहायां सञ्चरन्ती। सुधिता- सुष्ठु हिता। घृताची- ज्योतिष्मती। हिरण्यनिर्णिक्- सुवर्णरूपिणी। उपरा न- मेघ इव। ऋष्टिः- रोदसी देवता। आधिभौतिके सस्तनयित्नुर्विद्युत्। आध्यात्मिके रुद्रप्रकाशकरी वाग्विद्या। सा मरुतां प्राणविशेषाणां जाया। येषु- मरुत्सु। मिम्यक्ष- सङ्गता बभूव ॥३॥

परा शुभ्रा अयासो यव्या साधारण्येव मरुतो मिमिक्षुः।

न रोदसी अप नुदन्त घोरा जुषन्त वृधं सख्याय देवाः॥ १.१६७.०४

शुभ्राः- शुक्लाः। अयासः- अभिगन्तारः। यव्या- मिश्रणशीलया। साधारण्येव- समानयेव भावनया। सहृदया इति भावः। मरुतः- प्राणविशेषाः। परा मिमिक्षुः- रोदसीं सिञ्चन्ति। घोराः- भयङ्करा अपि। रोदसी- रोदसीम्। न अप नुदन्ति- अपनोदनं न कुर्वन्ति। देवाः- मरुतः। सख्याय- तस्या मैत्र्यै। वृधम्- वृद्धिम्। जुषन्त- सेवन्ते ॥४॥

जोषद्यदीमसुर्या सचध्यै विषितस्तुका रोदसी नृमणाः।

आ सूर्येव विधतो रथं गात्त्वेषप्रतीका नभसो नेत्या॥ १.१६७.०५

नृमणाः- नृणां हितकारिणी। विषितस्तुका- विप्रकीर्णकेशी। वृत्रैर्युद्धावस्थायामेवं भवति। असुर्या- प्राणदा। रोदसी- सस्तनयित्नुविद्युद्भूता। आध्यात्मिके रुद्रविद्यामयी वाक्। विदथ्येव सं वागिति श्रुतेः। सचध्यै- सङ्गमाय। ईम्- मरुद्गणम्। जोषत्- सेवते। सूर्येव- उषा यथाश्विरथमारोहति तथा। विधतः- परिचरतो मरुद्गणस्य। रथम्। आ गात्। त्वेषप्रतीका- दीप्तिमती। नभसः- सूर्यस्य। नेत्या- गतिरिव तस्या भवति ॥५॥

Dr. Rangaji

आस्थापयन्त युवतिं युवानः शुभे निमिश्लां विदथेषु पज्राम्।

अर्को यद्वो मरुतो हविष्मान्गायद्गाथं सुतसोमो दुवस्यन्॥ १.१६७.०६

मरुतः। हविष्मान्- ध्यानभावनापुरोडाशादिहविर्युक्तः। सुतसोमः- रसनिष्पादकः। वः- युष्माकम्। अर्कः- मन्त्रविदुपासकः। दुवस्यन्- परिचरन्। गाथम्- साम। यत्- यदा। गायत्- गायति। तदा। विदथेषु- उपासनेषु। युवानः- तरुणाः सन्तः। निमिश्लाम्- नियमेन मिश्रयन्तीम्। युवतिम्- तरुणीम्। पज्राम्- शक्तिम्। शुभे- शोभने भवद्रथे। आस्थापयन्त- भवन्तः स्थापितवन्तः ॥६॥

प्र तं विवक्मि वक्म्यो य एषां मरुतां महिमा सत्यो अस्ति।

सचा यदीं वृषमणा अहंयुः स्थिरा चिज्जनीर्वहते सुभागाः॥ १.१६७.०७

एषाम्- एतेषाम्। मरुताम्। महिमा- माहात्म्यम्। वक्म्यः- स्तुत्यम्। सत्यः- यथार्थम्। अस्ति- भवति। तम्- तन्माहात्म्यम्। प्र- प्रकर्षेण। विवक्मि- वदामि। सचा- भवत्सहिता। ईम्- एतेषां मरुतां संबन्धिनी। वृषमणाः- वर्षणसङ्कल्पयुक्ता। अहंयुः- आत्मकामा। स्थिरा- दृढा। सुभागाः- सौभाग्यवतः। चित्- एव। जनीः- जनान्। वहते- धारयति ॥७॥

पान्ति मित्रावरुणावव्द्याच्चयत ईमर्यमो अप्रशस्तान्।

उत च्यवन्ते अच्युता ध्रुवाणि वावृध ईं मरुतो दातिवारः॥ १.१६७.०८

मित्रावरुणौ। अर्यमा। अवद्यात्- दोषात्। ईम्- एनं लोकम्। पान्ति- रक्षन्ति। अप्रशस्तान्- प्रशंसानर्हान्। चयते- नाशयन्ति। उत- अपि च। मरुतः- प्राणविशेषाः। अच्युता ध्रुवाणि-

Dr. Rangani

स्थिरान् मेघान् पर्वतान् वा जडप्रतीकान्। च्यवयन्ते- पातयन्ति। ईम्- एनं मरुद्गणम्। दातिवारः- दानवरगुणसंपन्नो यजमानः। वावृधे- वर्धयति ॥८॥

नही नु वो मरुतो अन्त्यस्मे आरात्ताच्चिच्छवसो अन्तमापुः।

ते धृष्णुना शवसा शूशुवांसोऽर्णो न द्वेषो धृषता परि ष्ठुः॥ १.१६७.०९

मरुतः। वः- युष्माकम्। शवसः- बलस्य। अन्ति- अन्तिकाद्वा। आरात्- दूराद्वा। नहि- न केपि। अन्तमापुः। ते- मरुतः। धृष्णुना शवसा- धर्षकबलेन। अर्णो न- समुद्र इव। शूशुवांसः- वर्धमानाः। धृषता- स्वबलेन। द्वेषः- द्विषो द्वेषभावनानि वा। परि ष्ठुः- परिभवन्ति ॥९॥

वयमद्येन्द्रस्य प्रेष्ठा वयं श्वो वोचेमहि समर्ये।

वयं पुरा महि च नो अनु द्यून्तन्न ऋभुक्षा नरामनु ष्यात्॥ १.१६७.१०

इन्द्रस्य प्रेष्ठाः- ईशनशीलाधिदैवतस्य प्रियतमाः। वयम्। अद्य- अस्मिन् दिने। श्वः- परस्मिन् दिने च। समर्ये- मनुष्यसमुदाये। सह मर्याः यस्मिन् तस्मिन् समर्ये। वोचेमहि- मन्त्रं वदामः। वयम्। पुरा- चिरात्। नः- अस्माकम्। अनु द्यून्- प्रतिदिवसम्। महि- इन्द्रमहिमानम्। वोचेमहि। तत्- तस्मात्। नराम्- नृणां मध्ये। नः- अस्मान्। ऋभुक्षाः- महात्मा। महन्नामैतत्। अनु ष्यात्- अनुभवतु ॥१०॥

एष वः स्तोमो मरुत इयं गीर्मान्दार्यस्य मान्यस्य कारोः।

एषा यासीष्ट तन्वे वयां विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्॥ १.१६७.११

पूर्वं व्याख्यातम् (१.१६५.१५) ॥११॥

Dr. Rangani